

Need teised laulikud

Regilaulutraditsiooni vähem aktiivsetest osalistest

LIINA SAARLO

Regilaulude kogumisel ja uurimisel on tähelepanu keskmes laulikud, kes kehastavad aktiivselt laulukultuuri. Laulutraditsioon ei sisalda pelgalt teadmisi sõnadest ja viisidest ning oskustest neid õiges olukorras kasutada, vaid ka kommunikatsiooni kuulajate, kaasalauljate ning kogukonnaga. Laulikud on asjatundjad, kel on lisaks teadmistele ja oskustele ka vajadus ning tahe neid esinedes publikuga jagada ning samuti oma oskusi järgmistele põlvedele edasi anda. Laulikud hoiavad traditsiooni fookuses, tuletades selle tähtsust pideva kordamisega meelde. Kuid teisalt on nad traditsiooni avangard, kes viib sisse uuendusi, sõltudes seejuures kogukonna muutumisest.

Laulutraditsiooni kannavad aga ka teistsuguse loomusega inimesed, kes teavad küll palju laule ja tunnevad nende kasutamise konteksti, kuid ei soovi avalikult esineda. Artiklis keskendun nendele mitteaktiivsetele, tagasihoidlikele laulikutele, nende suhetele oma perekonna ja kogukonna ning väljastpoolt tulnud kogujatega. Artikli peategelasteks on valitud laulikud, kellelt on laule jäädvustatud 1960. aastatel, viimase suure regilaulude kogumise laine ajal.

Suure osa artikli allikatest moodustavad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (EKM ERA) kogudes säilitatavad käsikirjalised kogumispäevikud ja -aruanded, mis sisaldavad tihtipeale vahetut ja emotsionaalset kirjeldust laulikuga kohtumisest. Toetun ka teiste folkloristide kirjutatud laulikute elulugude ja repertuaari ülevaadetele ning teaduslikele käsitlustele.

Laulik, lauluoskaja ja laulutraditsiooni kandja

Lähenedes lauliku mõistele ja kuvandile, peab esmalt märkima, et eesti üldkeeles on vokaalmuusika asjatundja, oskuslikult laulva isiku tähistamiseks kaks sõna: *laulik* ja *laulja*. Eesti keele seletavas sõnaraamatus (EKSS) on sõnale *laulik* antud kaks kõnekalt haakuvat selgitust: 1. 'rahvalike lihtsa vormiga laulude tegija; rahvalaulik'; 2. 'trükitud v. käsitsi kirjutatud hrl. lauldavate laulude kogumik v. valimik'. Kui mõelda tavatähenduses lauliku peale, siis esmajoones meenubki 'isik, kes teab palju laule'. Neutraalse tähendusega tegijanimi *laulja* tähistab sama sõnastiku järgi vastava elukutse esindajat ning teiseks lauluvõimelist isikut.

Eesti rahvaluulekogujad ning folkloristid on eelistanud kasutada lauliku terminit, tähistades sellega eelkõige regilaulude väga head oskajat, nagu näiteks Eduard Laugaste (1975: 133–142) rahvaluuleõpikus Kreepa Pihlaste, Anne Vabarna, Epp Vasar, Mari Ong, Liisu Mägi, Mai Kravtsov, Liis Alas või Miko Ode. Termin kasutamine on

seda käepärasem, et see on otsene tsitaat poeetilisest traditsioonist. Märkimisväärne osa lüüriilistest regilauludest on omamoodi metatekstid, keskendudes laulikumina lauluoskusele, laulmise tähelepanuväärsetele tulemustele ning lauluoskuse perekondlikule päritolule: „Mina lauliku soosta, isa mul laulik, ema laulik, laulik lapsekiigutaja...”

XIX sajandi lõpul, eesti rahvaluule süstemaatilise kogumise algusaegadel mõisteti rahvaluule üleskirjutajate hulgas laulikuna kahtlemata regilaulude oskajat, *regilaulikut*,¹ kuid hiljem, XX sajandil uuema laulutraditsiooni jäädvustamise normaliseerumisel (nt Oras 2017a), nimetati igasuguste laulude teadjaid ja esitajaid laulikuteks.²

Eesti rahvaluule kogumise eripära, sealhulgas laulužanride, eriti regilaulude eelistamise tõttu nimetati XX sajandi teisel poolel inertsist ka vaid mõne üksiku regivärsi või lastesalmikese ülesütletat *laulikuks* paralleelselt *jutustaja* mõistega. See annab tunnistust regivärsi teadmise tähtsustamisest, aga tunnuste hulgast kadus teatav kvantitatiivne kvaliteedikriteerium ehk eeldus, et laulik peaks teadma suurt hulka värse. Laulikust sai neutraalsevõitu tegijanimi, sarnaselt *jutustaja* terminiga, millel pole kunagi silmapaistva spetsialisti tähendust olnud.³ Siiski on möödunud sajandil laulude esitajate kohta kirjutatud ka delikaatsemalt *lauluoskaja*, *laulude teadja*, eristamaks uuemate laulude esitajaid rahvusliku identiteedi seisukohalt eriliselt väärtusliku arhailise laulukultuuri asjatundjatest. Uudsusena lisati lauliku mõiste tähendusvälja performatiivse praktika mõõde (nt Kaljundi 2008): laulik ei ole ainult sõnade ja viiside tundja, vaid valdab ka esitustavasid, nagu Eesti folkloristikas on Herbert Tampere oma välitöökogemuse põhjal tõdenud (Hiimäe 2009: 239).

Minnes nüüd edasi lauliku mõiste sisu juurde, esitan kokkuvõtlikult lauliku kui asjatundja tunnuseid, mida eri perioodidel folkloristikas tähtsaks on peetud. Eesti ja soome regilaulikutest on kirjutatud hulk nii üldisemaid kui ka üksikasjalikke ülevaateid, millele tänulikult toetun (nt Haavio 1943; Knuutila 1994; Kokamägi 1971; Kõiva 1964; Oras 2008, 2017c; Tampere 1935: 20–40; Virtanen 1968).

1. Lauliku kui asjatundja tunnus on juba Kreutzwaldi aegadest olnud tähelepanuväärse koguse laulude – tekstide ja viiside – teadmine. Laulikud representeerivad lauluvara sisaldava reservuaarina (vrd lauluraamatuga!) omaaegsete kogumisaruannete tõdemused laulikute repertuaari „ammendavast” jäädvustamisest. Nagu mitu rahvaluule ajaloo uurijat on viidanud, pärineb rahvaluule vanavaraks nimetamise metafoor küll põllumajanduse ja kapitali kogumise terminoloogiast (nt Valk 2004), kuid sellel on ka ideoloogiline taust. Rahvalaulikuid tõsteti omaaegsete eeposelaulikutega võrreldavasse kõrgusse nende värsivara üle lugedes: näiteks võrdles Mihkel

¹ Vrd sm *runolaulaja* ja *kansanlaulaja*, vt nt Knuutila 1994: 106–109.

² Ei saa muidugi unustada, et ka ärkamisaegsed luuletajad võisid saada isamaalauliku tiitli: nii nimetatakse Koidulat *Koidulaulikuks* ning Kreutzwaldi *Viru laulikuks*. Siinkohal peab silmas pidama nimetuses sisalduvaid kvalitatiivseid hinnanguid: isamaalaulikuks nimetati piisava mõjuvõimuga luuletajaid, regilaulutraditsiooni peeti tähtsamaks ja väärtuslikumaks kui muid muusikalisi žanre.

³ Vrd *rahvajutustaja* ja *suurjutustaja* terminitega jutu-uurijate käsitlustes (nt Viidalepp 1937) ning tänapäevase *jutuvestja* mõistega.

Veske 1875. aastal Epp Vasaralt üles kirjutatud 10 000 värssi mahu poolest „Nibelungide laulu” 9000 värssi ja „Odüsseia” 12 000 värssiga (Laugaste 1963: 238).

2. Lauliku tunnuseks on olnud kaaskondlastest erinev kunstniku iseloom ja asumine ühiskonna äärealadel. Romantismiaegne kujutelm kunstnikust, kes ülevas loomepalangus maisele tähelepanu ei pööra, on ühelt poolt rahvakultuuri ülendav („see on päris ja õige kunst!”), teisalt äärmiselt kitsarinnaline („kunstnikud ongi vaesed”). Regilaulikuid on tihtipeale kirjeldatud kui marginaalseid ebatüüpilisi isikusi, kes on argielus ebapraktilised, kuid köidavad oma lauluoskusega kaasaegseid. „Rahvalaulikuid võib leida peaaegu ainult vaesemast rahvakihist,” kirjutab Tampere 1935. aastal. „Sealjuures võib-olla on just süüdlane nende tundeline, ebapraktiline ja massi tasemele laskumatu iseloom, mis kõik pole lubanud neid tõusta „haljale oksale.”” (Tampere 1935: 22)

Romantilisele kunstniku kuvandile lisaks on säärase representatsiooni taustal tõsiasi, et regilaulu hakati süstemaatiliselt koguma muusikalise eneseväljenduse üleminekuajal. Ühiskonna moderniseerudes olid noored omaks võtnud uuema, euroopaliku muusikastiili ning lõppriimilise poetilise keele (vt Vunder 2008; Särg 2007). Regilaulutraditsioon oli kaotanud oma tähtsuse igapäevases eneseväljenduses (vt Oras 2017b), püüdes kauem tavandiga seotud olukordades, näiteks pulmades. Nii paistsid regilaulikutena silma eelkõige hea esinemisoskuse ja kiire reaktsiooniga improviseerimisaltid pulmalaulikud (Laugaste 1975: 136–141).

3. Ühiskonna äärealaks võib pidada ka vanadust. Kuna „vanavara” väärtustamine ja kogumine on olnud ikka minevikku suunatud päästetegevus, pöördui regilaulude meenutamiseks vanade inimeste poole, jättes noorte traditsioonid ebaolulisena kõrvale. Ka puhtpraktilistel põhjustel sattusid rahvalaulude kogujad küsitlenu enamasti tööeas väljas inimesi, sest kogumas käidi harilikult maal ja suvisel ajal, mil tööjõuline elanikkond oli kõige rohkem hõivatud. (Vt nt Saarlo 2018: 87)

Nagu ikka traditsioonide vahetumisel lisandus taanduvale regilaulule igandlik ja negatiivne kuvand. Nii nagu Johann Voldemar Jannseni palju tsiteeritud ettepanekus hüljata vana väärtusetu ja võtta omaks uus euroopalik muusikakultuur (Laugaste 1963: 362–364), pandi regilaulude laulmist pahaks ka pisutki paremal järjel maa-peredes, kus oldi kirjasõna (või kohati jumalasõna, nt Tampere 1935: 19) valgusest osa saadud. Sedagi on omal nahal tundnud paljud rahvalaulude kogujad. „Nii Sangastes kui ka Karulas oli märgata, et kõige osavamad leelutajad kõige lagunenumates onnides asusivad. Vaevalt võisid sa ilusasti ehitatuist hoonetest vanu laule saada,” võttis oma kogumisretke kokku Jaan Sossi 1909. aastal. (Rahva ja luule vahel 1997: 44) Arhailiste regilaulude tundmine ei olnud aktsepteeritav, see oli igandlik ega kuu-lunud kokku edasipüüdliku modernse inimese enesekuvandiga.

Nõnda kujuneski XX sajandi keskpaigaks välja kujutelm regilaulikust kui vaesest vanast inimesest, ühiskonna äärealal asuvast kunstnikuhingest. Võib arutada selle üle, kui palju sisaldavad sellised kuvandid tegelikkusel põhinevat, palju kultuurilistest eelarvamustest tulenevat ja palju suisa kultuurilist „teisestamist” ja eksotiseerimist (nt Kalkun 2015: 14–16).

Kuna artikli keskmes on laulikud, kellelt on laule jäädvustatud 1960. aastatel, pöördun konkreetsemalt nõukogude aja esimeste kümnendite poole, mil Eesti

folkloristikas puhus mitmeid uusi tuuli – nii ka regilaulude ja regilaulikute uurimises (Saarlo 2017). Valitsevale ideoloogiale kahtlemata sobis rahvalaulikute kujutamine vaeste kunstnikena, kuid passiivne romantilisus mitte. Et regilaulu uurimises sai väga tähtsaks improviseerimise uurimine, muutus rõhuasetus ka lauliku isiksuse representeerimisel. Romantilisele laulikukuvandile vastukaaluks tõsteti esile laulikute aktiivsust, traditsiooni aktiivset valdamist. Laulikule omistati agentsus: peale teadmiste anumaks olemise sai ta endale tahte ja eesmärgipärase performatiivsuse. Sellist nihet lauliku representatsioonis mõjutasid kindlasti folkloristide välitöökohtumised silmapaistvate laulikutega Saaremaal, Kuusalus, Pärnu- ja Mulgimaal ning elavate laulutraditsioonidega Setumaal ja Kihnu saarel.

Võib öelda, et Otilie Kõiva väljendab oma monograafias (1964) Eesti 1960. aastate regilaulutraditsiooni uurijate konsensust, mille kohaselt regilaulik:

- 1) oli aktiivne pärimuskandja: eestlaulja, mitte kaasalaulja;
- 2) valdas rahvalaulu kui sünkreetilise kunstiliigi kõiki komponente: sõnu, viise ja esitustavasid;
- 3) oli ühiskondlikult tunnustatud;
- 4) valdas laulikule omast loomemeetodit.

Aktiivsele laulikukuvandile vastab kõige paremini pulmalaulik – kogenud ja oskuslik rituaali läbiviija, kellel on kogukonnas mõjuvõim ja kes oskab muutuvast olukorras improviseerida. Kuna regilaul säilis kauem just rituaalses kontekstis, eriti pulmades, on aktiivsuse rõhutamine loomulik. Siiski on folkloristid – kas juhuslikult või juhatatuna – jäädvustanud regilaule isikuilt, kes ei ole aktiivsed esinejad, vaid vastupidi, avalikku esinemist väldivad.

Laulik suguvõsa ja kogukonna vahel

Järgnevalt vaatlen lühidalt mõnd juhtumit, mille peategelased on enamasti sündinud 1890. aastatel ja kelle lauluvara on korduvalt jäädvustatud 1960. aastatel, eesti regilaulude kogumise viimase laine ajal. Toetun siinkohal arhiivi vabatahtlikele kaastööliste ja folkloristidele, kes on 1930. aastatest peale lisaks kohustuslikele esitajaandmetele kirja pannud laulikute (pikemaid) elulugusid, eriti sõja järel „Vana kandle” väljaandeseeriat ettevalmistavate välitööde käigus. (Tampere 1961; Kokamägi 1962; Saarlo 2012: 838)

Nende juhtumikirjelduste kaudu üritan avada lisaks üldistele eluloolistele faktidele lauliku elulugu või genealoogiat – suhet eelmiste põlvete lauluoskajatega ning laulurepertuaari edasiandmist järgmistele (diakroonilist intersubjektiivsust). Samuti püüan leida viiteid suhetele ümbritseva kogukonnaga ning folkloristidest moodustuva mõttelise auditooriumiga (sünkrooniline intersubjektiivsus).

Eellugu Laiuselt: Anna Räpp

Artikli eellugu on Laiuse „Vana kandle” kogumislugu tutvustavas peatükis, ühe Laiuse regilauluoskaja eluloos (Salve jt 2019: 69–70). Laiuse kihelkond asub Kesk-Eesti idapoolses osas, kus regilaulutraditsioon taandus üsna varakult. Põhiosa sealset regilaulukorpusest pandi kirja XIX sajandi lõpus ning XX sajandi esimesel kümnendil, XX sajandi keskpaiku kohtasid rahvaluulekogujad vaid üksikuid regilaulude mäletajaid. Seetõttu leidub rahvaluule arhiivis vähe põhjalikumalt jäädvustatud Laiuse laulikute elulugusid.

Anna Räpi (1865–1941) „avastas” Sadala koolmeister Priidu Tammepuu, kes oli entusiastlik rahvaluulekoguja. Esialgu koolilaste abiga lastefolkloori kogunud Tammepuu jäädvustas ka vanemate Sadala elanike laule ja jutte (Saarlo 2020). Tema õpilaste hulgas oli mitu Anna Räpi lapselast – Lehte Räpp, Karl Räpp, Meta Kirsch –, kes Tammepuu ülesandel vanaema laule, jutte ning mõistatusi üles kirjutasid. Tammepuu ise kirjutas Anna Räpilt üles ja saatis arhiivi 150-leheküljelise käsikirja, mis sisaldab väga mitmekesisest pärimust: peale 23 regilaulu ja 30 lõppriimilise laulu veel lastelaule, mänge, jutte ning hulgaliselt vanasõnu ja mõistatusi. (EKM ERA II 299, 357/509)

Tammepuu kirjutas Anna Räpi poja Johannese abiga ka tema eluloo,⁴ mis ei ole tavaline lauliku elulugu. Iseloomult tagasihoidlik, oli Anna Räpp kodune inimene, kes ei armastanud käia külapidudel ega seltsinud külanaistega. Seevastu tema isa Joosep Martinson olevat olnud väga jutukas ning seltskondlik. Anna Räpp oli kahtlemata „lauliku soost” – tema vanemad olid väga musikaalsed, neilt õppis ta oma repertuaari, nii laulud kui ka jutud. Samuti tundis ta endal kohustust oma teadmisi järgmistele põlvedele edasi anda. Sellest annavad tunnistust nii tema lastelaste üleskirjutused kui ka 35 aastat pärast Anna surma jäädvustatud poja Feodor Räpi lauluvara ning minia meenutused regilaulust (Saarlo 2023 (ilmumas)).

Anna Räpi eluloo lugemine tõi mind taas kord lauliku isikuomaduste küsimuse juurde (vrd Saarlo 2000; ka Oras 2017c: 641–644). Teda saaks ilmselgelt nimetada vanema terminoloogia järgi laulutraditsiooni passiivseks „kandjaks” (von Sydow 1957 [1932]), kes teab palju laule ja laulab neid koduses keskkonnas, aga mitte avalikkuse ees.

Kuusalu juhtum: Kravtsovid ja Salströmid

Teine näide on Põhja-Eesti rannikult Kuusalu kihelkonnast Tapurla külast, kus regilaulutraditsioon säilis elujõulisena suhteliselt kaua. XX sajandi algul kohtasid rahvaluulekogujad seal hulka aktiivseid ja väljapaistvaid laulikuid ning Teise maailmasõja järelgi oli regilaulude jäädvustamine seal üsna tulemuslik. (Kokamägi 1971; Oras 2008: 101–161)

Kravtsovide perekond oli n-ö klassikaline laulikuguvõsa. Vanaema Mai Kravtsov (1845–1933) oli tuntud pulmalaulik ja küla ämmaemand (Kokamägi 1971). Ta

⁴ EKM ERA II 299, 505/9. Käsikirjaline elulugu on kättesaadav Eesti Kirjandusmuuseumi andmebaasi Kivike kaudu.

oli kogukonnas tunnustatud laulik, „ümberkaudu laulueide nime all tuntud”, nagu kirjutas Gustav Vilbaste (EKM EÜS VIII 1293), kuna lisaks suurele repertuaarile⁵ oskas ta tabavalt ja operatiivselt kasutada traditsioonilist loomismeetodit – näiteks vastata vaimukalt regivärsidega küsimustele jms (Kokamägi 1971: 16). Samuti on lähedased meenutanud, kuidas ta veel vanas easki pulmades laulmas ja tantsimas käis (Oras 2008: 134–135). Kokkuvõttes oli ta igal moel „kriteeriumidele vastav” laulik, kuigi teotses traditsiooni laiema käibimise lõpuosas. Tema pojatütar Risanda Kravtsov (1909–1987) sattus folkloristide tähelepanu keskmesse 1960. aastatel: teda küsitleti korduvalt vanaema repertuaari ja isiklike mälestuste osas ning tal kujunesid folkloristidega lähedased suhted (Oras 2008: 97–161).

1956. aastal kirjutasid tudengitest rahvaluulekogujad laule üles nii Risanda Kravtsovilt kui ka tema sõbrannalt Alide Salströmilt (1894–1977). Salström rääkis, et tema ema Eva Salström oli olnud väga musikaalne ja teadnud niisama palju laule kui Mai Kravtsov. Kuna Eva oli Mai Kravtsovist palju noorem, oli ta esimese kogumise ajal 1910. aastal hõivatud pere eest hoolitsemise ja töödega ning tal ei olnud võimalust kogujaile laulda. Hilisema kogumise ajal, 1930. aastail oli Eva haige ega soovinud enam laulda. Kõige tähtsam oli aga, et Eva Salström oli loomult tagasihoidlik, ta ei olnud esineja tüüpi. Seevastu laulis ta palju kodus, eriti haigena, ja temalt õppis tütar Alide nii regivärsilisi kui ka lõppriimilisi laule. (EKM EKRK I 12, 83/4; EKM KKI 35, 19; ka Oras 2008: 114)

Tütrel jutustatakse ka ema solvumine märkamata jäämise pärast, mis kandub ka järeltulijatele. Alide Salström räägib Kravtsovide perest ja nende laulmisoskusest pigem negatiivselt, kohati suisa halvustavalt. Tõenäoliselt lisandus Salströmide pettumusele välisest tähelepanust ilmajäämise pärast veel halvaksapanu Mai Kravtsovi eluviisi suhtes. Laulikule korduvalt osaks saanud tunnustus väljastpoolt seevastu oli justkui selle eluviisi kaudne heakskiit, mis tundus Salströmidele ebaõiglane. (EKRK I 12, 84/5)

Arhiivis pole andmeid, et Eva Salströmilt oleks üldse rahvaluulet jäädvustatud, mistõttu ei saa midagi järeldada tema repertuaari ega lauluoskuse kohta. Alide Salström oli viljakas informant ja kaastööline, kuid uuema muusikamaailma esindajana innukas koorilaulja. Mitmes arhiivi jõudnud elulookirjutuses kahetses ta, et polnud kõiki ema regilaulu ära õppinud. Temalt üles kirjutatud ja helisalvestatud materjalide seas oli vaid mõni üksik Kuusalu regilaul, mis võis olla nii emalt kui ka Kravtsovidelt õpitud.⁶

⁵ 1910. aastail on temalt korduvate kogumiste käigus jäädvustatud umbes 250 regilaulu.

⁶ Alide Salströmilt on laule üles kirjutatud ja ta ise on saatnud KKI rahvaluule sektorile terve käsikirjakõite jagu (EKM EKRK I 12; EKM KKI 35) laule ja jutte 1965. aastani. Veidral kombel on saadetises vaid üksikud Kuusalu päritolu regilaulud, saadetise enamiku moodustavad Kuusalu keelde „tõlgitud” regilaulud teistest Eesti piirkondadest, nt Kolga-Jaanist, Karksist, Vigalast. Tõenäoliselt on Salströmi kasutuses olnud regilaulude trükiväljaanded. Ülejäänud kirjapanekud on riimilised laulud, ka need on kohati kirjanduslikku päritolu koorilaulud. Temalt on helisalvestatud hulk uuemaid laule (EKM KKI, RLH 64:1–64:12; EKM RKM, Mgn II 797–801).

Karksi juhtum: Kadri Kukk

Teiseski Eesti silmapaistvas regilaulupiirkonnas, Mulgimaal Karksi kihelkonnas oli laulikute suguvõsapid. Kadri Kuke (sündinud Sepp, ka Serbakov, 1893–1976) ema Ann Sepp ja emaema Kadri Ümarik olid laulnud regilaule igapäevaste tööde ja tegevuste kõrval (Olgu õnne, et elada... 1974: 65–68).

Kukele võib paralleeliks tuua tema kaasaegse, samas kihelkonnas elanud Greete Jentsi (1884–1985), kes samuti kasvas vanaema laulude saatel. Greete Jents oli loomult tõeline laulik – ta armastas esineda, oli selles kohati esiletükkivgi, tundis mitmesugust kalendri- ja perekonnakombestikku ja oli aldis seda demonstreerima. Siiski eelistas ta uuemaid, ema Kadri Jentsilt õpitud laule, regilauluoskus oli tal mälestusena kaasas. (Särg 2008: 174–178)

Kadri Kukk seevastu oli kogujate sõnul äärmiselt tagasihoidlik inimene, kes ei kippunud regilaule avalikkuse ees esitama⁷ ega ka kombetaimistest osalema (pulmades, sanditamisel vms) (Särg 1995: 55–56), kuigi tema repertuaaris oli pulmlaule küll. Kadri Kukk oli väheseid selliseid laulikke, kes laulis 1960. aastatel rahvaluulekogujate andmetel regilaule oma meelelahutuseks (Regina Praakli päevik, EKM RKM II 95, 621, 626), nii et regilaul saatis tema argipäevaolu ja oli tema emotsionaalse ning muusikalise eneseväljenduse vahend. Rahvaluulekogujad ja -uurijad on tähendanud, et Kadri Kukk laulis regilaule muusikaliselt paremini kui uuemaid, see tähendab, et ta valdas paremini vana regiviiside helikeelt. Siiski, Kadri Kuke lapsed on meenutanud, et nooremana oli ta rohkem avalikult laulnud.⁸

1921. aastal kirjutas 28-aastaselt Kadri Serbakovilt laule üles keeleteadlane ja murdekoguja Andrus Saareste. Saareste ei kirjuta kahjuks, kuidas ta Kadri Kuke avastas (Saareste 1921). Murdeuurijate strateegiast on teada, et intervjueerida eelistati võimalikult arhailise murdevariandi rääkijaid – just sääraseid äärealade inimesi, kes polnud kuskil mujal elanud ega olnud väga suhtlusaltid. Kadri Kukk oli küll elanud oma esimese abikaasaga mõne aja Venemaal, kuid tagasi tulnuna ja pärast uuesti abiellumist jäänud elama kodukohta Anija külla Muriku tallu. Mitmed eraelulised tragöödiad ning poliitiline ja majanduslik represseerimine nõukogude ajal sundisid teda elama teistest eraldi ning endassetõmbunult. Lüürilised sissepoole pööratud regilaulud olid tema jaoks tõenäoliselt emotsionaalselt sobiv muusikaline väljendusviis.

Rahvaluule arhiivi folkloristid läksid 1960. aastal Kadri Kukke otsima just Saareste üleskirjutuste põhjal ja olid vaimustatud tema laulurepertuaari suurusest, varieeruvast laulmisstiilist ja emotsionaalsest seotusest lauludega (EKM RKM II 95, 621, 625). Omal ajal „tänapäeva suurimaks rahvalaulikuks” tituleeritud Kadri Kukk aga ei tõrjunud oma eraklikust eluviisist hoolimata rahvaluulekogujate korduvaid

⁷ Siiski, Kadri Kukk oli üks kolmest Karksi laulikust (koos Greete Jentsi ja Mari Sarvega), kes 1961. aastal Tartu ülikooli aulas regilaule esitas, neist üht eeslauljana. Vt Särg 2008: 178; Kaplinski 1997: 145.

⁸ Suulised teated Taive Särjelt, kes intervjueeris Kadri Kuke järeltulijaid.

küllatulekuid ja nõustus tõenäoliselt teatavaid füüsilisi vintsutusi nõudva helilindistamisele sõidutamisega.⁹

Karula juhtum: Helmi Vill

Viimane näide on samuti Lõuna-Eestist Võrumaalt. Helmi Vill (1904–1973), noorim artiklis käsitletavaist laulikuist, oli sündinud Karula-Urvaste piiril Vana-Antsla vallas Mõisamäel, täiskasvanuna elas aga valla teises ääres, Urvaste kihelkonda jäänud Säre (praegu Kraavi) küla Säremiku talus. Tema isaema oli Kaika külas elanud tuntud laulik Triina Hermann, kellega koos ta lapsepõlves elas. Nagu eespool Anna Räpki, „avastati” Vill tänu sellele, et tema tütre üleskirjutatud kümme regilaulu jõudsid 1956. aastal arhiivi (EKM RKM II 53, 33/43). Järgmisel aastal otsiti arhiivi Võrumaa välitööde ajal Helmi Vill üles ning tema laulud jäädvustati koos viisidega ning helisalvestati (EKM RKM II 65, 422/37; EKM RKM, Mgn II 90–91). Kaheksa aastat hiljem helisalvestati tema regilaulud koostöös Eesti Raadioga (EKM RKM, Mgn II 1133–1134). Muid laulužanre ega proosafolkloori temalt jäädvustatud pole. (Vt Viimane tuli tarena... 1974: 90; Oras 2004)

Kuigi kohtumistest Helmi Villaga on kirjutatud mitmes välitööpäevikus, ei ole folkloristid kajastanud Villa enese suhet regilauludega, märkides siiski tema sissepoole suunatud ja hingestatud esitust ning emotsionaalset sidet lauludega. Lauliku isiku kohta nimetati taas, et ta oli flegmaatiline, tagasihoidlik, kindlasti mitte esitaja tüüp (Silvia Porossoni päevik, EKM RKM II 65, 243/4).

Aktiivsed esinejad ja omaette lauljad

Inimesed, kellelt XX sajandi teisel poolel regilaule dokumenteeriti, olid kahtlemata väga erinevate iseloomuomaduste ning eeldustega. Nende seas oli rohkem ja vähem musikaalseid inimesi, suurema või väiksema sõnalise mäluuga inimesi, improviseerimisaltimaid ja uuendusmeelsemaid ning konservatiivsemaid ja sõnasõnalisi kordajaid. Samuti oli nende seas suurema või vähema esinemisande ja -tahetega inimesi.

Kunagi enesestmõistetavana tundunud mõisted *aktiivsed* ja *passiivsed traditsioonikandjad* (nt Sydow 1957 [1932]; Laugaste 1975: 134) on ammuilma kasutusest väljas, kuna ei sobi laulutraditsiooni aktiivselt muusikalise kommunikatsiooni vahendina kasutava või rituaalset rolli täitva lauliku representatsiooniga. Peale eespool mainitud Mai Kravtsovi ja Greete Jentsi lisanduvad aktiivseteks traditsioonikandjateks nimetatute säravasse ritta veel Liisu Mägi, Liis Peltser, Mari Kilu, Liis Alas, Anna Lindvere, Liisu Orik, Anne Vabarna, Ann Anis, Pauline Vapper, lõpetades juba päris uueaegseis oludes regilaulude esitajate Laine Mesikäpa ning Lääne Liisiga. Kõik nad on olnud aktiivsed esinejad, rituaalide täitjad ja mängude algatajad. Ja kõik nad

⁹ 1950.–1960. aastail korraldati rahvaluule helisalvestamist asutustes ja käitistes, kuna helilindistamiseks vajalik kvaliteetne ja ühtlane elektrivool polnud majapidamistes kättesaadav ning kasutatav tehnika oli raske ja polnud kaasaskantav (nt Oras 2008: 74–86).

on samuti sobitunud muusikaliste stiilide vahetumise aega, vallates nii vanemat kui ka uuemat regilaulutraditsiooni. Mõnigi neist on tundnud end hästi nii pulmas, mardisanti joostes kui ka päris laval esinedes.

Siiski on suur hulk laule – võib-olla isegi enamik eesti regilaulukorpuse lauludest – jäädvustatud laulikutele, kes ei tundnud puudust (perekonna)välisest kuulajaskonnast, kes ei vajanud tähelepanu keskpunktis olemist ega esinemist. Rahvaluulekogujad on nende poole sattunud kas juhuslikult või siis naabrite juhatusel – ei saa alati öelda, kas neil oli kogukonna tunnustus ja kas seda tunnustust folkloristil jäädvustada õnnestus.

Intersubjektiivsusena mõistetakse seda, kuidas mõjutavad inimest, tema (keelelist) väljendust, suhtlemisviisi ning teotsemist kultuurikeskkond ja tema ümber olevad inimesed. Intersubjektiivsuse mõistet kasutatakse eri teadusaladel, enamasti seoses mitme inimese kognitiivse suhtlemisega, väljendades inimestevahelisi psühholoogilisi seoseid, empaatilist mõttevahetust, suhtluspartneri arvestamist ja kaasamist, sotsiaalse kogemuse jagamist ning ühise eesmärgi nimel tegutsemist. Eestis on intersubjektiivsust käsitletud keeleteaduses (nt Hennoste jt 2020: 92; Metslang, Simmul 2022).

Folkloristid on seisukohal, et intersubjektiivsuse kontseptsioon on kasulik analüüsivahend pärimuse esituse ja kujunemise, üksikisiku ja rühma suhtlemise, rühmaidentiteedi, ideoloogia, väärtuste ning muude pärimusprotsessi aspektide uurimisel. Intersubjektiivsus toimib nii ajas kui ka ruumis, kujundades suhteid nii tegeliku kui ka kujuteldava kogukonnaga. (Särg, Sarv 2022) Mind huvitab, kuidas intersubjektiivsuse mõistet saaks kasutada lauliku ja tema perekonna ning lauliku ja publiku suhete selgitamiseks. Kuna aktiivsete laulikute suhteid, esinemiskogemusi ja rolle on üksikasjalikult arutatud (nt Oras 2008, 2017b; Särg 1995; 2008), mõtlen siinkohal just tagasihoidlikumate isikute peale.

Silmapaistvate laulikute tähtsust suguvõsade enesehinnangus on kirjeldatud mitmes lauliku-uurimuses. Lauliku institutsioonil oli intellektuaalselt elitaarne, mitte üksnes meelelahutuslik tähendus. Sellele lisandus ühiskonna moderniseerimisega kaasnev rahvaluulekogumine, väline positiivne tähelepanu ning pärandiloomeprotsess, mis põhjustas regilaulutraditsiooni sisemise positiviseerumise ehk (taas)väärtustamise (vt nt Oras, Powell 2022: 248).

Kõik artiklis vaadeldud laulikud olid n-ö lauliku soost (Särg 1995): nende vanemad ja/või vanavanemad olid olnud head lauluoskajad, kes laulsid palju. Seejuures väärib tähelepanu, et regilaul saatis neid lapsepõlves iga päev, mitte üksnes olulistel tähtpäevadel ja kombetalitustel. Igapäevase laulmise mõjul saidki lapsed omandada muusikalise emakeele – regilaulude poeetilised ja muusikalised väljendusvahendid. Regilaulu-uurijad on tõdenud, et ligikaudu viimase 200 aasta jooksul on naisliinis edasi antud pärimus olnud vanem kui meeste oma, mis kiiremini uueneb (Särg 1995). Seega pole imestada, et enamasti on regilaulude pärandajad olnud naised: emad ja vanaemad.

Karksi laulikute uurija Taive Särg on täheldanud, et pärast 1890. aastaid sündinud ei omandanud enam regilauluoskust, vaid laulsid uuemaid laule. Erandiks olid laulikud, kes kasvasid koos vanaemaga. Mitmed 1960. aastatel küsitatud laulikud

on tunnistanud, et lapsena ei sallinud nad regilaule, kuna need olid „vanade naiste” laulud, neile meeldis aga uemate laulude helikeel. Särg on teinud järelduse, et laulude õppimisel oli tähtis päritolu ja perekond, kust laulik saab kaasa oma eeldused ja omandab esimesed oskused. Tegelikult kasutatav repertuaar võib olla aga uuem ja mitmekesisem ning see õpitakse elu jooksul, eriti kui elatakse mitmes kohas. (Särg 1995) Janika Oras on järeldanud, et oma keskkonnas erandlik regilaulude hulk võib tuleneda ühest küljest regilaulude keskel ehk „traditsiooni sisse” kasvamisest ning teisalt emotsionaalsest lähedusest laule osanud vanaemaga ning laulude enestega (Oras 2004: 99).

See viitab regilaulude emotsionaalsele tähtsusele lauliku elus, isegi nostalgiale (vrd Kõresaar 2008). Vanaemalt kuulnud laule meenutades ja kuulajale esitades ei tuletata meelde mitte ainult sõnu ja viise või nende esitamise konteksti, vaid ka vanaema ennast ning lähedust temaga. Küllap meenutasid omaette hoidvad, tagasihoidlikud laulikud vananedes, aktiivsemast töö- ja pereelust tagasi tõmbudes ja omaette jäädes rohkem oma lapsepõlve, toona räägitud jutte ja laule. Seetõttu olid rahvaluulekogujate pärimised viljakad ja elustasid meeldivaid mälestusi.

Uurijatele ei ole palju teada laulikute suhetest oma järeltulivate põlvedega. Kas nad jagasid oma muusikalisi mälestusi ka laste ja lastelastega? Artikli esimese näite, Anna Räpi minia Elfriede Rapp meenutas 35 aastat pärast ämma surma tolle lauldud regilaulu – „mida ta ikka lastele laulis” – ja laulis selle pea täielikult magnetofonilindile (ERA II 299, 372/5 (92); EKM RKM, Mgn II 2774). Teisi Anna Rápilt üles kirjutatud regilaule tema järeltulijate repertuaarist ei leia.

Küll peab tänulik olema Eesti kooliõpetajatele, kes ärgitasid õpilasi osa võtma üle-eestilistest lastefolkloori kogumistest ning selle tuules muutsid perekondliku pärimuse jäädvustamise mitmel pool koolihariduse osaks (Saarlo 2020). Nii jõudsid paljude vanaemade laulud arhiivi ning folkloristide tähelepanu pöördus ka kogukonnas laiemas kuulsuses jäänud lauluoskajate poole – selles artiklis käsitletutest oli see nii Anna Räpi ning Helmi Villa puhul. On selge, et regilaulude laulmine laste kuuldes ei olnud XX sajandil igapäevaelu osa. Neid võidi valikuliselt laulda teatud eesmärgil – näiteks lastele lõbustuseks, hällituseks. Koolilaste saadetistes on need laulud aga kui teadmised vana aja kohta, mitte enam muusikaline eneseväljendus.

Eva Salström laulis kodus palju, kuid tema tütar Alide õppis oma sõnul pigem uemaid lõppriimilisi laule. Ei ole teada, kui palju laulis Kadri Kukkk oma lastele. Kahjuks ei tundnud nood laulude vastu piisavalt huvi, et neid üles kirjutada või õppida. Siiski on lapsed tunnetanud laulude väärtust ning palunud ema neid üles kirjutada ja neile mälestuseks jätta (Lilia Briedis: EKM RKM II 95, 394; Regina Praakli: EKM RKM II 95, 625). Võib-olla ei Eva Salström ega ka Kadri Kukkk noorena igapäevatoodega rakked olles ei laulnudki nii palju kui vanemas eas, argisest oravarrattast kõrvale jäänuna. Igatahes näib, et regilaulude taandudes „vanainimeste lauludeks” kandusidki laulud edasi üle põlve, jättes täiesti välja edasikandumise earühmi pidi.

Oras on kasutanud autokommunikatsiooni mõistet iseloomustamaks regilaulude laulmist XX sajandil: regilaule lauldi omaette või (väike)lastele, samal ajal kui kogukonnas lauldi avalikult uemaid laule (Oras 2008: 347; autokommunikatsiooni

mõiste kohta vt Lotman 2010). Sünkroonilisel tasandil väljendab intersubjektiivsus lauliku kommunikatiivseid suhteid kogukonnaga. Laulik täidab teatud rituaalseid rolle, mida ta saab teha seetõttu, et kogukond teda selles rollis aktsepteerib. See ongi ühiskondlik tunnustus, millest 1960. aastatel kirjutati, või kollektiivne kontroll. Laulik peab vastama ka teatud kvalitatiivsetele tingimustele ning olema nii improviiseeriv või nii konservatiivne, kui vastavas kontekstis tarvilik. Lauliku ja kogukonna suhtes on ühised ootused rituaalide ja funktsioonide täitmiseks, need täidetakse kogukonna kontrolli ja lauliku loomevabaduse koosmõjus.

Kas külakogukond teab, et tema liige oskab laulda, kui too laulab ainult kodus? Sellele küsimusele on keeruline vastata, võib vaid oletada. Siinkohal aitavad taas kogumispäevikute kirjeldused, kuidas folkloristid laulikuteni jõuavad. Enamasti naabrid juhatavad kellegi vanema inimese juurde, kes teab vanu laule. Kuid kas juhataatakse sellepärast, et tegu on vana inimesega, teatakse lauluoskusest või teatakse vanade laulude oskusest? Folkloristide kogumispäevikud on pettumusi täis, kuna juhatatud isikud kas ei soostu laulma, ei oska üldse laulda või eelistavad (folkloristi seisukohast) uuemat repertuaari.

1960. aastatel oli seltskondlik laulmine väga levinud, enamasti jagati ühist repertuaari, ühistel pidudel oldi ikka koos lauldud. Seetõttu enamasti teati **lauljatest inimestest**, lauluoskus oli teada. Nagu juba eespoolgi viidatud, on laulikute elust jäädvustatud ainult väike osa. Hiljem tehtud intervjuudest lähedastega on ilmnenu, et ka tagasihoidlikud laulikud on nooremas põlves avalikumalt, st seltskondlikult laulnud. Endasse on nad tõmbunud aja jooksul.

Laulutraditsioonid ei vahetunud Eestis järsult, vaid sujuva üleminekuna. Kui vaadelda mõne XX sajandi tuntud rahvalauliku repertuaari tervikuna, ilmneb, et regilauluoskajad olid võtnud omaks uuema muusikalise kultuuri, regilaulud ei moodustanud enam nende laulurepertuaari tuumikut. Lauliku olemus ei olnud seotud üksnes regilauluga, vaid see oli kommunikatiivne roll, mida täideti erinevate laulustiilidega.

1960. aastatel jäädvustatud laulikute elulugusid ja iseloomustusi lugedes jääb silma, et rohkem elasid regilauludes vähem aktiivsed pärimusekandjad. Repertuaar uuenes kiiremini aktiivsetel laulikutel, kes esinesid avalikult, kuna läksid publiku ootustele vastates uuendustega kaasa. Pulmalaulikul oli küll pärimuse tundjana ja rituaali läbivijjana kontrolliv, juhtiv ning säilitav roll, kuid samas on ka kogukonnal, publikul oma roll traditsioonide muutumisel. (Vrd Bauman 2012; Burke 2005; Siikala 2000) Ega ikka ei saa vägisi tanutada, kui tahetakse pruudipärga mängida.

Tagasihoidlikel laulikutel, kes laulsid peamiselt omaette, säilis laul isikliku meelelahutaja ja tunnete väljendusena. Siinjuures on kindlasti tähtis eespool viidatud emotsionaalne seos regilauluga ning alalhoidlikud isikuomadused üleüldse. Oras (2004: 96–97) on märkinud Helmi Villa laulude „lõpetatust”, st tekstide suhtelist muutumatust erinevatel esitustel, mis annab tunnistust nende korduvalt ja omaette esitamisest.

Folkloristid kui regilaulukogukond

Folkloorikogumine on folklooriprotsessi üks osa (Honko 1998). Sellisest seisukohast lähtudes võib ka lauliku ja folkloristi suhet võtta sünkroonilise intersubjektiivusena.

Eesti regilaulukogumise ajalugu on mõneti vastuoluline. Ühest küljest ei ole Eestis olnud kuigivõrd väljastpoolt tulevaid võõraid, „kolonistlikke” rahvaluulekogujaid, vaid enamasti tulid kogujad talupoeglikku päritolu haritlaste esimesest põlvkonnast. Teisalt eeldab igasugune rahvaluule märkamine ja kogumine asetumist väljapoole, kõrvalt vaatamist. Seetõttu võivad suhted laulikutega olla ka koloniseerivad, eksotiseerivad, teisestavad ning väljendada võimupositsiooni (nt Kalkun 2015; Oras, Powell 2022).

Folkloristid moodustasid kahtlemata omamoodi regilaulukogukonna (Oras 2008: 347), kelle tähelepanu lauluoskajate vastu tõstis taanduva traditsiooni väärtust ka kogukonna silmis. Kuigi 1960. aastatel küsitletud mäletasid lapsepõlvest regilaulude laulmist pulmades jm rituaalidel, siis kogukonna sees kasutati muusikaliseks eneseväljenduseks ja meelelahutuseks pigem uuemaid laule. Tagasihoidlikel laulikutel, kes pulmades ja pidudel suurt ei laulnud (ei osanudki ehk rahuldavalt uuemaid meloodiaid laulda, nt Kadri Kukk), ei olnud üldse muid kuulajaid kui kodused lapsed ja folkloristid.

Raske on üle hinnata lauliku positsiooni ja sellele pööratud tähelepanu olulisust naise enesehinnangus ja eneseteostuses (Oras 2017b; Oras, Powell 2022). Oma osa mängis kindlasti eri perioodidel mõningane materiaalne tulu, kuid eelkõige võimalus saada veelgi avalikumat tähelepanu: esineda laval ja raadios, olla mainitud raamatus või ajalehes.

Milliseid pingeid rahvaluulekogujate tähelepanu kogukonnas tekitas, saab näha sellest ilma jäämise korral, nagu Kravtsovi ja Salströmide suhetes. Tähelepanu- ja tunnustusvajadus on oluline kõigile inimestele. Sellega on kindlasti selgitatav asjaolu, et ka tagasihoidlikud lauluoskajad siiski nõustusid võõrastele inimestele laulma – mida tänapäeval ei kujutaks ettegi. Mall Hiiemäe (2009: 237–238) kirjeldab Herbert Tampere küsitlusstrateegiat: esialgne võõristus ja tõrjumine võideti kannatliku lähenedemise ning lauliku teadmiste ja oskuste tähtsuse rõhutamisega.

Kui regilaulude kogumise algperioodil XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses käisid rahvaluulekogujad enamasti oma korjepiirkonna suhteliselt kiiresti läbi ning küsitlesid korduvalt vaid üksikuid silmapaistvaid laulikuid, siis XX sajandi keskpaiku sai tavaks laulikuid korduvalt külastada. Kuna rahvaluulekogumine on mälu tegevus, siis see on ainuõige meetod, et jäädvustada repertuaar nii täielikult kui võimalik.

Pikaajaline tähelepanu tekitas aga omakorda probleeme. Kuigi folkloristid soovisid laule ka korduvalt jäädvustada, innustati laulikuid võimalikult palju laule meenutama. Kuna tegu oli siiski mälestuste kogumisega, mitte uute regilaulude loomisega, siis tööpoolest hakkasid laulikud oma repertuaari suurendama, näiteks kirjalike allikate abil. See omakorda põhjustas vaikselt konflikte (Oras 2008: 108, 114–116). Alide Salströmist ei saanud repertuaari suurusest ja iseloomu sobivusest hoolimata näidislaulikut, kuna tema üleskirjutusi ei peetud autentseiks (vt eespool joonealust märkust 6).

Kuid rahvaluulekogumine ei seisne üksnes võimu- ja tähelepanumängudes. Küsitletavad olid tihtipeale üksikud maainimesed, seega tuleb arvesse ka üldinimlik suhtlemisvajadus, vastutulelikkus, teatav kohusetunne teaduse ja riikliku institutsiooni ees (Oras 2008).

1960. aastate kogumisolukordade juures on tähtis seegi, et ülikonnastatud tõsiste (härras)meeste kõrval ja asemel suhtlesid vanaema eas laulikutega noored naisfolkloristid (Oras 2008: 86–96). Noorte kogujate suhtes on vanemaealisel laulikul lihtsam võtta asjatundja positsioon, jagada teadmisi ja meenutada. Nii sarnanevad folkloristi ja lauliku suhted lapse ja vanaema omadega, mistõttu võiks mõelda nende intersubjektiivsete suhete diakrooniliste omaduste peale. Mängu tulevad ka koguja ja informandi vahelised emotsionaalsed suhted.

Folkloristide ja laulikute pikaajaliste suhete juures muutus üha tähtsamaks isikute omavaheline sobivus. Kogumispäevikute põhjal võib tõdeda, et rahvaluulekogujad on pidanud rohkem lugu tagasihoidliku loomuga lauluoskajast kui esinemishimulisest täisverelisest laulikust, kuna viimane võis tunduda oma iseloomuomaduste tõttu hirmutav või eemaletõukav, pealetükkivgi.

August Pulst, rahvamuusikute ja laulikute heliplaadistamise ning ringreiside korraldaja 1930. aastatel, suhtles laulikutega väga lähedalt, jagades nädalate kaupa nendega eluruume, sõiduvahendeid ning lavalaudu. Ta hindas kõrgelt laulikuid ja pillimehi, kes kehastasid tema jaoks rahvalikku elujõudu ja esinemislusti. Samas võis ta loobuda koostööst liialt temperamentse esitajaga: „Mari Sutt omas tugevat häält, ta väljarääkimine oli täiesti selge, hästi kuuldav ja arusaadav kõigile. Ta esitas oma ettekanded temperamentset, sügavalt kaasaelades. [...] Viimasel ajal tuligi Marit sageli pidurdada ka lavatöös ja nii saimegi edasi ja jõudsime sinna, kus oma esinemised jäädavalt lõpetasime.” (Äratusmäng... 2014: 213, 217)

Artiklis käsitletutest oli Greete Jents elava loomuga, energiline, hea pärimustundja – seega kindlasti rahvaluulehuviliste lemmikinformante (Särg 2008: 177–178). Samas võidi säärast esitusvalmidust näha kohati pealetükkivana, juhtpositsiooni (nt eeslauliku ja mängujuhi rolli) võtmisena, mis teisi esinejaid võis suisa segada. Seevastu kõige positiivsemad, emotsionaalselt laetumad kirjeldused käivad just tagasihoidlike laulikute kohta. „Olga Antsov (70 a.) mäletab veel ümbrusest kadunud regivärsse. Ise on väga tagasihoidlik ja vaikne. Sealjuures kangesti meeldiv,” kirjutab Erna Tampere 1967. aastal (EKM RKM II 225, 484). Ka Kadri Kuke ja Helmi Villa tagasihoidlikku ja vastutulelikku loomust nähti positiivsena. Regina Praakli ja Lilia Briedise päevikukirjeldused kohtumisest Kadri Kukega on tõenäoliselt Eesti folkloristika ajaloo poeetilisemaid tekste (EKM RKM II 95, 593/656; RKM II 95, 379/409).

Mõne iseloomuomaduse väärtustamise või taunimise juures on tähtis roll suhtlejate endi isikuomadustel. Tundub, et suur osa 1960. aastate folkloristidest sobitub melanhoolsema meelelaadiga. Või on siiski tegu eelarvamusliku suhtumisega nii regilaulu kui ka selle kandjaisse? Artikli tagasihoidlike tegelaste repertuaar oli nende iseloomule vastavalt lüüriline, sisaldades palju vaeslapse- ja osatute laule, mis on vaid osa regilaulude maailmast (vrd Kalkun, Sarv 2014).

Siinkohal peab taas tulema folkloristi ja informandi võimusuhte juurde. Tagasihoidlikumaid inimesi oli lihtsam suunata meenutama ja rääkima-laulma folkloristi

huvitavatel teemadel, nad olid vastutulelikumad ja järjekindlamad. Võib öelda, et folkloristid löid lauliku representatsiooni. Praegused kujutelmad lauliku isiksusest põhinevad tihtipeale folkloristi päevikukirjeldustel, vahel üksikutel märkmetel. Folkloorikogumise asjaolude tõttu ei ole uurijatel tihtipeale laulikust alternatiivseid kirjeldusi. Praeguseks on paraku ka lahkunud mitmed folkloristid, kellelt täpsustavaid küsimusi küsida.

Näiteks võib Kadri Kuke kohta jääda päevikukirjeldustest mulje, et ta oli pisut looduslapselikult naiivne. Seevastu teda isiklikult kohanud folklorist Kristi Salve rõhutab, et tegu ei olnud mitte mingil juhul lihtsameelse inimese, vaid äärmiselt tagasihoidliku inimtüübiga.¹⁰ Kadri Kuke eluloost on teada, et tema elus juhtus mitmesuguseid traagilisi sündmusi (esimese mehe varane surm, laste surm, nõukogude repressioonid ja majanduslik marginaalsus), mis mõjutasid teda avalikust ja kogukondlikustki elust eemale tõmbuma, tundma end kõrvalejäetuna. Võib arvata, et tema vastutulek folkloristidega korduvalt suhelda, isegi lindistamiseks kodust lahkuda, oli tingitud inimlikust rõõmust tähelepanu ja meelelähedase suhtluse üle.

Samuti teavad Helmi Villa sugulased, et ta „polnud midagi nii vaikne ja tagasihoidlik” inimene, kui folkloristid oma päevikus kirjutavad, „pereringis laulis uuemaid laule küll”.¹¹ Folkloristid pöördusid tema poole varem üles kirjutatud laulude tõttu, ise ta kontakti ei otsinud. On üsna usutav, et ta oli ootamatust võõraste tähelepanust kohkunud ja jättis seetõttu nii vaikse mulje. Üldine kujutelm Helmi Villa isiksusest põhinebki folkloristide päevikukirjeldustel – õigupoolest on teada vähe tema isiksuse eri tahkudest ja tegelikust repertuaarist.

Ent mida küll hakata peale ideoloogiliselt laetud *lauliku* mõistega? Janika Oras (2004: 99; 2008) tõdeb, et XX sajandi teise poole regilaulude oskajad ehk hiliistraditsiooni esindajad enamasti ei vastagi neile eespool toodud lauliku tunnustele, kuid ta ise teadlikult kasutab just seda terminit, kuna tihtipeale on neil isikutel kogukondlik tunnustus. Võib ju arutleda, kas seda tunnustust oleks ilma folkloristide väljaspoolse tähelepanuta, kodulooliste koolitöödeta või rahvamuusika väljaanneteta – s.o folkloori sekundaarse traditsioonita (vrd Bausinger 1986). Tundub küll, et laulik ei ole mitte üksnes spetsialisti (au)nimetus, vaid pigem isegi emotsioonidest lähtuv tunnustus, mis on XX sajandi teisel poolel antud meelelaadilt lähedastele või imeteldava laulustraditsiooni mõtteilmas elavatele inimestele. Toonaseid kohtumisi regilauluoskajatega võib võrrelda kohtumistega väljasurevate või väljasurnuks peetavate elulooduse liikidega – lisaks laulu mäletamise või teadmise faktile enesele on vajalik teatud elukeskkonna või meelelaadi olemasolu, mis säilitab mälestust arhailisest poeetilisest maailmast. 1960. aastatel küsitletud tagasihoidlikud laulikud olid folkloristide silmis kaduva poeetilise väljendusviisi viimane varjupaik ja seetõttu igati ära teeninud erilise aunimetuse.

¹⁰ Suulisest vestlusest Kristi Salvega mais 2022. Kohtumist Kadri Kukega kirjeldab ta 1973. aastal päevikus (EKM RKM II 308, 430).

¹¹ Suulisest vestlusest Janika Orasega augustis 2022.

Kokkuvõtteks

Artiklis arutasin lauliku kui regilaulutraditsiooni vokaalmuusika spetsialisti kohta käiva terminoloogia ning representatsioonide üle folkloristlikus kirjanduses XIX sajandi lõpust kuni XX sajandi teise pooleni rõhuasetusega 1960. aastatel.

Kujud laulikust kui ühiskonna äärealal seisvast boheemlasest on kindlasti seotud rahvaluule kogumise kõrgajaga XIX ja XX sajandi vahetusel, mil regilaulud olid kandunud – või hakkasid kanduma – kultuurielu äärealadele. Kogukondade muusikaline kese oli nihkunud modernsuse poole, omaks oli võetud uuema laulutraditsiooni poeetika ning helikeel. Nii sai ka regilaulutraditsiooni kandjaist marginaalsuse representatsioon – vaene vanainimene.

Folkloristika edenedes ning professionaalsete folkloristide ja etnomusikoloogide kokkupuudetel „elava” laulutraditsiooniga ning erinevate laulikute tüüpidega sai ka lauliku representatsioon juurde aktiivsuse, laulik sai agentsuse – ta ei olnud üksnes sõnade, viisi ja esitustavade teadja, rituaalide eestvõtja, vaid ühtlasi kommunikatsiooni spetsialist. 1960. aastatel sai lauliku koondkujuks pulmalaulik – regilaulude poeetilisi loomevahendeid aktiivselt kasutav improviseerija.

Käsitlesin samuti regilauliku suhteid perekonna, kogukonna ning rahvaluulekogujaga diakroonilise ja sünkroonilise intersubjektiivsuse vaatepunktist. Vaatlesin regilaulikuid, kes valdasid küll laulutraditsiooni (või selle osi), kuid ei kippunud esinema väljaspool perekonda. Regilaulude omandamiseks pidid 1890. aastatel sündinud laulikud olema kasvanud lähedastes suhetes vanaemaga. Kuna üldiselt olid selleks ajaks regilaulud aktiivsest muusikalisest eneseväljendusest ning kombestikku saatvast funktsioonist taandunud, olid n-ö mitteaktiivsed laulikud need, kes tundsid isiklikku suhet arhailiste lauludega ning jätkasid eneseväljendust regilauludega.

Avastasin, et tagasihoidlike laulikute suhted rahvaluulekogujatega võisid olla positiivsemadki kui aktiivsetel laulikuisiksustel, kuna nad vastasid enam folkloristide eelhäälestatud ootustele ühiskonna äärealal paiknevast tagasihoidlikust vanainimesest. Neil tekkis kogujatega lähedasem side ning nad olid kannatlikumad ja vastutulelikumad. N-ö aktiivsed laulikud olid eneseteadlikumad ja neid oli raskem juhtida täitma kogumise eesmärke.

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus), see on seotud Eesti Teadusagentuuri uurimisprojektiga PRG1288 „Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid” ning Eesti Kirjandusmuuseumi projektiga EKM 8-2/22/3 „Folkloor ja selle individuaalsed, kogukondlikud ja institutsionaalsed edasiandmise mehhanismid”. Täna Kristi Salvete, Taive Särge ja Janika Orast valgustavate ning innustavate vestluste ja Evar Saart viimase hetke täpsustuste eest.

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) käsikirja- ja helikogud:

- EKRK – Tartu (Riikliku) Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri rahvaluulekogu
- ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu
- EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu
- KKI – Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulekogu
- KKI, RLH – Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule helisalvestused
- RKM – Eesti (NSV) TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu
- RKM, Mgn II – Eesti (NSV) TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna helilintide kogu

VEEBIVARAD

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss>

Kivike = Eesti Kirjandusmuuseumi arhiiviinfosüsteem ja failihoidla Kivike.
kivike.kirmus.ee

KIRJANDUS

- Bauman, Richard 2012.** Performance. – A Companion to Folklore. Toim Regina F. Bendix, Galit Hasan-Rokem. Oxford: Wiley-Blackwell, lk 94–118. <https://doi.org/10.1002/9781118379936.ch5>
- Bausinger, Hermann 1986.** Toward a critique of folklorism criticism. – German *Volkskunde*. A Decade of Theoretical Confrontation, Debate, and Reorientation (1967–1977). Toim James R. Dow, Hannjost Lixfeld. Bloomington: Indiana University Press, lk 113–123.
- Burke, Peter 2005.** Performing history: The importance of occasions. – *Rethinking History*, kd 9, nr 1, lk 35–52. <https://doi.org/10.1080/1364252042000329241>
- Haavio, Martti 1943.** Viimeiset runonlaulajat. Porvoo–Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hennoste, Tiit; Metslang, Helle; Habicht, Külli; Prillop, Külli 2021.** Kuue (inter)subjektiivsuspartikli kasutus eesti keele registrites. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 66 (2020)*. Peatoim Mati Erelt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 91–123. <http://dx.doi.org/10.3176/esa66.04>
- Hiiemäe, Mall 2009.** Meenutades Herbert Tamperet. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 237–240.
- Honko, Lauri 1998.** Folklooriprotsess. – *Mäetagused*, nr 6, lk 56–84.
- Kaljundi, Linda 2008.** Performatiivne pööre. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 628–640.
- Kalkun, Andreas 2015.** Seto laul eesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole. (Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 33.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Kalkun, Andreas; Sarv, Mari 2014.** Seks ja poeesia: regilaulu peidus pool. – *Vikerkaar*, nr 4–5, lk 91–108.
- Kaplinski, Jaan 1997.** Rahvalaulu juurde jõudmine. – J. Kaplinski, Võimaluste võimalikkus. Tallinn: Vagabund, lk 143–183.

- Knuutila, Seppo 1994.** Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. (Tietolipas 129.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokamägi, Hilja 1962.** Rahvalaulikute jälgedel. – Rahvapärimumuste koguja, nr 3. (Kirjandusmuuseumi kogumistö juhend nr 3.) Toim Herbert Tampere, Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 43–47.
- Kokamägi, Hilja 1971.** Kuusalu rahvalaulik Mai Kravtsov. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 13–19.
- Kõiva, Otilie 1964.** Kihnu rahvalaulikutest. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 159.) Tartu. <http://hdl.handle.net/10062/36244>
- Kõresaar, Ene 2008.** Nostalgia ja selle puudumine eestlaste mälukultuuris. Eluloouuriija vaatepunkt. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 760–773.
- Laugaste, Eduard 1963.** Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Laugaste, Eduard 1975.** Eesti rahvaluule. Tallinn: Valgus.
- Lotman, Juri 2010.** Kahest kommunikatsioonimudelist kultuurisüsteemis. – J. Lotman, Kultuuritüpoloogiast. (Avatud Eesti raamat.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 125–148.
- Metslang, Helle; Simmul, Carl Eric 2022.** *Ma kardan, et meie õnned on üksteisest eemal.* (Inter)subjektiivne diskursusemarker (*ma*) kardan (*et*). – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 168–188. <https://doi.org/10.54013/kk770a10>
- Olgu õnne, et elada, olgu tervist teha tööda ... 1974** – Rahvapärimumuste koguja, nr 9. (Kirjandusmuuseumi kogumistö juhendaja nr 9.) Toim Ingrid Rüütel, Kristi Salve. Tartu: Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 59–85.
- Oras, Janika 2004.** Helmi Villa regilauluviisid – korrastatud mitmekesisus. – Regilaul – loodud või saadud? Toim Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 89–121.
- Oras, Janika 2008.** Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. (Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 27.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Oras, Janika 2017a.** Favourite children and stepchildren: Elite and vernacular views of Estonian folk song styles. – *Res Musica*, nr 9, lk 27–44.
- Oras, Janika 2017b.** Mari and Marie: Performativity and creativity of two Estonian singers in the late Nineteenth century. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, nr 67, lk 143–171. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.67.oras>
- Oras, Janika 2017c.** Laulik jutustab laulikust. Marie Sepa elulooesitused suulise ja kirjaliku kultuuri piiril. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 634–650. <https://doi.org/10.54013/kk718a5>
- Oras, Janika; Powell, Savannah-Rivka 2022.** Intra- and inter-cultural, historical and modern: gendered practices of Seto *leelo* across time. – Women's Role in UNESCO-Recognized European Traditional Singing Practices. Koost Teona Lomsadze, toim Rusudan Tsurtsunia. Tbilisi: UNESCO Georgian National Commission, Vano Sarajishvili Tbilisi State Conservatoire, lk 240–258.
- Rahva ja luule vahel 1997** = Rahva ja luule vahel: kogumispäevikuid aastaist 1878–1996. (Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Paar sammukest XIV.) Koost Mari-Ann Remmel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Saareste, Andrus [A. S.] 1921.** Näited Karksi rahvalauludest – Eesti Kirjandus, nr 11, lk 390–392.

- Saarlo, Liina 2000.** Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas. – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 161–184.
- Saarlo, Liina 2012.** Kaks hõbekeelset kannelt helisemas taas... – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 836–846. <https://doi.org/10.54013/kk660a4>
- Saarlo, Liina 2017.** Regilaul tuulte pöörises. Eesti folkloristid poliitiliste muutuste ajajärgul 20. sajandi keskel. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 20, lk 27–54. <https://doi.org/10.7592/methis.v16i20.13888>
- Saarlo, Liina 2018.** Changing practices of folk song collection manifested in Estonian Kodavere regilaul corpus. – Visions and Traditions: The Production of Knowledge at the Tradition Archives. (Folklore Fellows' Communications 315.) Toim Lauri Harvilahti, Audun Kjus, Cliona O'Carrol, Susanne Österlund-Pötzsch, Fredrik Skott, Rita Treija. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, lk 81–100.
- Saarlo, Liina 2020.** *The dog goes to tend the herd...* On contextualization of the Estonian child-lore collections. – Tautosakos Darbai, nr 59, lk 252–273.
- Saarlo, Liina 2023 (ilmumas).** Feodor in the shadow of the wonderland: Singing tradition of the Räpp family. – Expressions and Impressions: Personal and Communal Aspects of Traditional Singing. Toim Mari Sarv, Taive Särg. Helsinki: Finnish Literary Society.
- Salve Kristi; Saarlo, Liina; Saukas, Rein 2019.** Rahvalaulude kogumine Laiusel. – Vana Kannel XIII. Laiuse regilaulud. (Monumenta Estoniae Antiquae I: Estonum carmina popularia.) Koost K. Salve, L. Saarlo, Janika Oras. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 45–72.
- Siikala, Anna-Leena 2000.** Body, performance, and agency in Kalevala rune-singing. – Oral Tradition, kd 15, nr 2, lk 255–278.
- Särg, Taive 1995.** Lauliku lapsepõlv. – Vanavaravedaja, nr 2. Tartu: Tartu NEFA, lk 47–56.
- Särg, Taive 2007.** Estonian ethnomusicology and folk music in forming national image. – European Meetings in Ethnomusicology, kd 12, lk 67–99.
- Särg, Taive 2008.** Karksi vanad rahvalaulud viisidega. I kd. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Särg, Taive; Sarv, Mari 2022.** Diachronic and synchronic dimension of intersubjectivity in traditional singing. – Subjectivity and Intersubjectivity in Language and Culture. Annual conference of the Centre for Excellence in Estonian Studies. May 12–13, 2022. Tartu: Estonian Literary Museum, University of Tartu. <https://www.folklore.ee/CEES/2022/p13.html>
- Sydow, Carl Wilhelm von 1957 [1932].** Perinteen leviämisestä. – Perinteen parissa. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta. (Tietolipas 10.) Toim Toivo Vuorela. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 52–85.
- Tampere, Herbert 1935.** Eesti rahvaviiside antoloogia. Anthologia cantuum popularium Estonorum. I kd. (Eesti Akadeemilise Helikunstnikkude Seltsi Toimetused 1. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 5.) Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Tampere, Herbert 1961.** Rahvaluule-alastest ekspeditsioonidest. – Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale. II kd. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, lk 441–446.
- Valk, Ülo 2004.** On the discursive foundations of Estonian folkloristics: a farmer's field of vision. – Everyday Life and Cultural Patterns: International Festschrift for Elle Vunder.

- (Studies in Folk Culture 3.) Toim Ene Kõresaar, Art Leete. Tartu: Tartu University Press, lk 265–272. <https://dSPACE.ut.ee/handle/10062/54547>
- Viidalepp, Richard 1937.** Ühest suurjutustajast. – Rahvapärимuste selgitaja, nr 2. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv, lk 42–44.
- Viimane tuli tarena, viimane pirdu pihina... 1974** – Rahvapärимuste koguja, nr 9. (Kirjandusmuuseumi kogumistöö juhendaja nr 9.) Toim Ingrid Rüütel, Kristi Salve. Tartu: Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 86–90.
- Virtanen, Leea 1968.** Kalevalainen laulutapa Karjalassa. (Suomi 113:1.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vunder, Elle 2008.** Moderniseerumine ja kultuurimustrite muutused 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandil. – Eesti rahvakultuur. Toim Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 459–475.
- Äratismäng uinuvale rahvamuusikale.** August Pulsti mälestusi. Koost Krista Sildoja. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, SE&JS, 2014.

Liina Saarlo (sünd 1974), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), liina.saarlo@folklore.ee

The other singers: The less active representatives of the runo song tradition

Keywords: runo song, folk singer, representation, intersubjectivity

This article discusses the terminology and representations concerning the older Estonian oral song tradition specialists in Estonian folkloristic literature from the late 19th century to the second half of the 20th century. The folk singers' relationships with their family, community, and folklorists from the perspective of diachronic and synchronic intersubjectivity is also considered.

At the heart of the documentation and study of runo songs (*regilaulud*) are folk singers who actively embody the song culture. They are specialists who, in addition to having knowledge of the lyrics, tunes and performing practices, also have a need to perform in public, learn from other (older) singers, and share their skills with the next generations.

At the height of the documentation of folklore at the turn of the 19th and 20th centuries, runo songs had receded to the periphery of cultural life and lost their importance in musical self-expression. So, too, the runo singer became the embodiment of the margins of society – someone old and poor. As folklore studies developed, the representation of the folk singer gained agency – the singer was not only a reservoir of knowledge or a repeater of rituals, but also a specialist in communication. In the 1960s, a wedding singer – an improviser who actively used poetic means – took over as the collective image of a folk singer.

However, the song tradition is also carried on by people of a different nature, who know a lot of songs and the context in which they are used, but do not wish to perform in public. In this article, I focused on the inactive, modest singers. The main subjects of this article are the folk singers recorded in the 1960s, during the last great wave of runo song documentation.

All those studied were „of singers' blood”: their immediate family were well-known singers. In order to become proficient in performing the runo songs, they had to have grown up in a close relationship with their grandmother. It was the modest singers, in particular, who continued to express themselves by means of the runo songs in the form of autocommunication. The relationship of the modest singers with the collectors of folklore may even have been more positive than that of the active ones; they developed a closer bond with the collectors, were more patient and more accommodating.

Liina Saarlo (b. 1974), PhD, Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), liina.saarlo@folklore.ee